

Digitális könyvtárak, repozitóriumok a mindennapi könyvtárpedagógiában

CZEGLÉDI László

Eszterházy Károly Egyetem, Eger
czegledi.laszlo@uni-eszterhazy.hu

DOI: 10.18427/iri-2019-0056

Digitális hétköznapok az oktatásban, a könyvtárban, az iskolai könyvtárban. A mindennapi könyvtárpedagógia sok olyan kérdést vet fel, amelyek megválaszolása a szakemberek számára nem egyszerű, vagy szinte lehetetlen. Lehetetlen, anélkül, hogy alaposan megismernénk a körülményeket, illetve a kérdésben szereplők helyzetét, lehetőségeit, véleményét. Kik szerepelnek a kérdéskörben? Fenntartók, intézményvezetők, könyvtárosok, könyvtáros-tanárok, tanárok, tanítók, diákok.

Ezek közül vélhetően nem tudunk mindenkit megkérdezni, de részleteiben képesek vagyunk egy értékelhető kép megalkotására, amelynek eredményeként remélhetően támpontokat, akciópontokat, elképzelhető terveket, esetleges megoldásokat és mindezek mellett valamiféle új jövőkép kezdeményezését is meggondolásra ajánljuk fel. Bízunk abban, hogy akik elkötelezettek a téma iránt, azok továbbra is értő módon segítik a kérdéses területek fejlesztését.

A jelenlegi kutatást több lépcsőben tervezem megvalósítani. A hangsúly elsősorban az iskolai könyvtárak szerepének, lehetőségeinek vizsgálatára helyeződik, főként a digitális oktatási szolgáltatások és a digitális könyvtárpedagógia támogatásának vonatkozásában.

Elsőként megkísérlem felvázolni azokat a feladatokat, szolgáltatásokat, amelyek esetében szerepet vállalhatnak (illetve szerepet kellene vállalniuk) az iskolai könyvtárak. Ehhez kapcsolódik egy rövid helyzetfelmérés a jelenlegi fizikai állapotokról. Ezt követően pedig (egy következő tanulmányban) szeretnék minél több tanárt, tanítót és diákot megkérdezni a meglévő szolgáltatások használatáról, valamint az ezeken kívül felmerülő igényekről.

Digitális könyvtárpedagógia

Az oktatás és az elektronikus világ kapcsolata megteremtésének gondolata már régi keletű, akár egyidős is lehet a komputer megjelenésével. Walter R. Fuchs már az 1960-as években foglalkozott a kérdéssel. Könyvében külön fejezetet olvashatunk „Az iskolapadot

koportassuk a komputer előtt” címmel az oktatógépekhez, oktatóprogramokhoz kapcsolódóan (Fuchs, 1971). Az e téren történt fejlődés dokumentálásához bőséges külföldi és hazai szakirodalom áll rendelkezésre, a fejlődési folyamatban pedig megjelennek és elterjednek – szinte hétköznapi szinten – olyan fogalmak, mint például az e-learning, blended learning stb. Egyre többet foglalkozunk a digitális létezés elméletével és gyakorlatával, ezek között pedig természetesen az oktatással is. Egyik eredménye a kutatásoknak és a fejlesztéseknek a digitális pedagógia területének kialakulása és térhódítása.

A fejlődésnek ez az oldala sem mellőzhette a könyvtárak bevonását, így a különböző oktatási szinteken fokozatosan megjelent az igény a digitális pedagógia könyvtári támogatására. A digitális pedagógia tanulás tételei egyértelműen társíthatók a könyvtár és a könyvtárpedagógia ezirányú szempontrendszerével, a támogatás lehetőségeinek palettájával. Ez részletesen kifejtésre került egy korábbi tanulmányban (Czeglédi, 2018).

A digitális könyvtárpedagógia megjelenése azonban számos kérdést is felvet. Az egyes intézményekben újra kell gondolni az iskolai könyvtárak szerepét, tekintettel az oktatásban bekövetkezett technológiai változásokra. (Ez persze jó lenne, ha egységesen, központi szakmai támogatással, ajánlásokkal történe.) Ez azért is fontos, mert a *Nemzeti Alaptanterv* tervezetének jelenlegi tartalma egészen más megközelítésben kezeli az iskolai könyvtár szerepét (konkrétan így meg sem említi) (NAT, 2018). Az érvényben lévő tantervben (NAT, 2012) az *Informatika* műveltségi területen belül található meg a *könyvtári informatikához* tartozó fejlesztési feladatokat. Az új tervezetben ezek többnyire a *Technológia* terület *Digitális technológia és kultúra* részében lelhetők fel, bár könyvtári vonatkozásuk nincs nevesítve. Többek között itt kell keresnünk a tanulmányom címében jelzett két fontos szolgáltatáshoz – a digitális könyvtárakhoz, digitális repozitóriumokhoz – kapcsolódó ismereteket is.

Mindezek mellett szükséges foglalkozni a szakemberek kérdéskörével is. A tökéletes megoldás persze az lenne, hogy lehetőség szerint önálló könyvtárostanár gondozza, működtesse az iskolai könyvtárak szolgáltatásait. Ennek persze legtöbb esetben anyagi akadálya van, ráadásul a kisebb iskolai könyvtárakban sok esetben elegendő, ha egyéb tárgyak oktatása mellett látja el a feladatot a könyvtáros. Ugyanakkor remélhetően növekszik a könyvtárostanár képzést megszerző oktatók száma, biztosítva ezzel a szakszerű szolgáltatások szélesebb körű alkalmazásának, használatának lehetőségét az oktatók és diákok számára egyaránt. Ezt segíti elő, hogy Magyarországon a könyvtárostanár képzés kínálata szélesedett. A képzést megszerzésére a következő intézményekben van lehetőség: *Eszterházy Károly Egyetem, Debreceni Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pécsi Tudományegyetem*.

A képzések során egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a digitális pedagógia eszközeire, ezeken belül többek között a *digitális információforrások, adatbázisok, digitális könyvtárak, repozitóriumok* oktatásban történő alkalmazásának elsajátítására.

A mindennapi digitális könyvtárpedagógia legfontosabb céljai, eszközei

A mindennapi helyett használhatnánk akár a hétköznapi jelzőt is, hiszen az előzőekben már említett szolgáltatások alkalmazása az oktatásban mára természetessé vált (legalábbis szeretnénk hinni, hogy egyre több intézményben gondolják így), nélkülük egyre nehezebb boldogulni az információk világában. Különösen igaz ez a tartalomszolgáltató rendszerekre, a digitális könyvtárakra és a digitális repozitóriumokra. Azonban az már kérdéses, hogy ezek használatának, az oktatásban és tanulásban történő alkalmazásának tanítása milyen mértékben kerül az iskolai könyvtáros, a könyvtárostánár feladatkörébe. (Ennek a kérdésnek a vizsgálatára a kutatás második szakaszában kerül sor.) A másik fontos szempont, hogy mennyire alkalmas az iskolai könyvtár infrastruktúrája ennek a feladatnak az ellátására. De mielőtt még ez kibontásra kerülne a felmérések alapján, nézzünk néhány általános, illetve alapvető szempontot a digitális könyvtárpedagógia területéhez.

Az iskolai könyvtár fogalmának elhelyezése a digitális korban nem egyszerű feladat. Először is sok emberben felmerülhet a kérdés, hogy a könyvtár hagyományos funkciója mennyit veszít fontosságából a digitális világ előre törésének következtében? A könyvek, tanulási források digitális eszközökre való letöltésének lehetősége mennyire idegeníti el a mai fiatalokat a könyvtár látogatásától?

Tény, hogy az iskolai könyvtárakat a digitális kor szerepváltásra kényszeríti, ami azonban nem jelenti azt, hogy a hagyományos funkciók teljesen háttérbe szorulnának. Másrészt pedig az iskolai könyvtár feladata jelentősen bővíthet a digitális technológia térhódításának köszönhetően. Az internet lehetővé teszi a helytől független hozzáférést, de nem teszi lehetővé a millió online információból, dokumentumok mérhetetlen mennyiségéből a releváns információ kiválogatását, valamint minimális segítséget nyújt a jó és a rossz vagy káros tartalmak szétválogatásához. Ez az a terület, ahol az iskolai könyvtárnak, a könyvtárostánárnak fontosabb szerepe van, mint bármikor volt.

A továbbiakban a teljesség igénye nélkül felsorolok néhány tevékenységet, feladatot, amelyek a digitális könyvtárpedagógia körébe tartoznak. Ezekről számos forrásból szerezhetünk bővebb információt (pl. e-learninges oldalak módszertani részei, a Digital Library Federation oldalai, oktatási módszertani oldalak, a MERLOT oldalai, könyvtárak oktatáshoz, képzéshez kapcsolódó oldalai stb.):

- Open Access források ismerete (digitális könyvtárak, repozitóriumok).
- Digitalizált és digitális formában előállított dokumentumok, gyűjtemények használata, oktatásban történő felhasználásuk technikái (digitális könyvtárak, repozitóriumok).
- Információkeresési technikák elsajátítása, az információforrások értékelése.

- A digitális pedagógiai kutatás területén kialakuló új módszerek, eszközök ismerete.
- Napjainkban egyre inkább előtérbe kerül, hogy a diákok ismereteket szerezzenek az információk, dokumentumok előállításáról. Az iskolai könyvtár egyik helyszíne lehet ennek a feladatnak (tananyag-repozitóriumok építésének segítése).
- Digitális objektumok létrehozása pl. tananyagokhoz, a tanulókkal közösen (videók, weboldalak, blogok stb.). Ezek a feladatok nem utolsó sorban segíthetik a tananyagok mélyebb megértését, növelhetik a tanulók aktivitását (tananyag-repozitóriumok építésének segítése).
- Az iskolai könyvtár segíthet a létrehozott objektumok közzétételében, publikálásában (pl. Open Access formában).
- A digitális, projektalapú oktatás-tanulás jó gyakorlatainak gyűjtése.
- Szakirodalom gyűjtése a digitális pedagógiával foglalkozó oktatók számára.

Ezek a feladatok persze nem, vagy csak részben láthatók el megfelelő infrastruktúra, felszereltség nélkül. Sajnos az iskolai könyvtárak egy részének még jelenleg is a finanszírozás jelenti a legnagyobb gondot, hiszen ahol állománygyarapításra is alig jut, ott a különböző informatikai eszközök beszerzése szinte esélytelen (bár ezeken a különböző projektek, pályázatok valamelyest segítettek az utóbbi években).

Összességében azonban megállapíthatjuk tehát, hogy a digitális korszak nem veszélyezteti az iskolai könyvtárak jövőjét, sőt lehetőséget ad arra, hogy sajátos, jellegzetes könyvtári környezetet építsenek ki.

A kutatás első szakasza

Az iskolai könyvtárak helyzetéről több elemzés is napvilágot látott. Átfogó elemzést az utóbbi évekből nem találtam, több részelemzés azonban készült, bár ezek sem a legfrissebbek. Átfogó felmérés történt a 2001/2002-es tanévben (Dán, 2004). Ezen kívül elsősorban az iskolai könyvtáraknak a szövegértés fejlesztésében betölthető szerepét vizsgálja a statisztikai adatok alapján egy közelmúltban megjelent tanulmány (Dömsödy, 2017). Az iskolai szakfelügyelet összefoglaló jelentéseit olvashatjuk a Könyv és Nevelés c. folyóirat oldalain, de a weboldalon ez is csak a 2009-es évig található meg.

A bevezetőben már említésre került, hogy a kutatás jelenlegi szakaszában többnyire a könyvtárak fizikai helyzetéről, infrastruktúrájáról, felszereltségéről próbáltam meg képet alkotni. A felmérésben megfogalmazott kérdések nem túl részletezők, elsősorban azt a célt szolgálják, hogy a könyvtárpedagógiai feladatok gyakorlásához megvannak-e legalább az alapvető feltételek.

Az iskolai könyvtárak listája az Oktatási Hivatal honlapjáról került letöltésre, majd a működő köznevelési intézmények közül leszűrtem a

könyvtárral rendelkező iskolákat. A kitöltési hajlandóság meglehetősen gyenge: 433 kitöltött kérdőív érkezett be, ez kb. 12%-os kitöltési aránynak felel meg.

A következőkben összegzem a beérkezett válaszok legfontosabb eredményeit. A kérdések öt csoportba sorolhatók be:

- földrajzi jellemzők
- az iskolát jellemző adatok
- az iskolai könyvtár és az oktatás kapcsolata
- az iskolai könyvtár felszereltsége
- az intézményhez kapcsolódó adatok

A kitöltési aktivitás kevés száma ellenére a válaszívek földrajzi megoszlása viszonylag egyenletes. Minden megye területéről érkezett be kérdőív, átlagosan megyénként 16 (Nógrád és Tolna megye nem érte el a 10 válaszívet), Pest megye kiugró a 129 válasszal (ebből 53 Budapest).

Minden településtípusról érkezett kitöltés: falu (24), község (41), város (216), megyeszékhely (152).

Az iskolatípusok kivétel nélkül képviseltetik magukat: kiegészítő nemzetiségi nevelés-oktatás (0,2%), alapfokú művészetoktatás (1,1%), szakközépiskola (1,6%), kollégiumi nevelés-oktatás (2,3%), gyógypedagógiai/konduktív módszertani feladat (3%), szakgimnázium (4,8), gimnázium (24%), általános iskola (62,8%).

A diákok (25-1500) és az oktatók (11-125) iskolánkénti létszáma széles skálán mozog.

Az iskolai könyvtáros munkakörét tekintve szerencsés módon az önálló munkakörben dolgozók vannak többségben (48%), valamint azok, akik más tantárgy tanítása mellett látják el a könyvtári teendőket (39%), sajnos 24 intézményből jelezték vissza, hogy nincs iskolai könyvtáros, ezeknek a zöme meglepő módon a városokból került ki, tanulói létszámát tekintve többségében 200-400 diákkal működő intézmények. A könyvtáros vagy a könyvtárostánár segítségét zömében az informatika, magyar irodalom és a történelem tantárgyakhoz kérik. Vannak azonban olyan intézmények, ahol egyik tárgyhöz sem veszik igénybe a szakmai segítséget. Havonta a könyvtárban tartott órák számát három csoportba bonthatjuk szét: 0-5 (39,7%), 6-20 (42%), 20-100 (18,2%).

A könyvtári nyitvatartás rendszeressége a könyvtárak többségénél jónak mondható, a könyvtárak 71,3%-a napi rendszerességgel áll az olvasók rendelkezésére. Ez nem meglepő, ha összevetjük az iskolai könyvtáros munkakör betöltésére vonatkozó adatokkal.

Az iskolai könyvtár bútorzatát a válaszadók fele kiválóan vagy jónak minősítette, egynegyede közepesnek, közel egynegyede elfogadhatónak. Tíz intézmény jelölte meg a berendezést elfogadhatatlannak, ezek két kivétellel városi vagy megyeszékhelyen működő iskolai könyvtárak.

A könyvtárak technikai felszereltsége meglehetősen sok kívánni valót hagy maga után, ami jelentősen megnehezíti a digitális könyvtárpedagógia nyújtotta lehetőségek kihasználását (a számok azt jelölik, hogy a könyvtárak hány százalékában található meg az adott eszköz):

- asztali számítógép (a könyvtáros használatára) – 90,7%
- asztali számítógép (az olvasók használatára) – 59%
- nyomtató – 55,7%
- szkennelő – 28,6%
- fényképezőgép – 8%
- fénymásoló – 33%
- dvd lejátszó – 36%
- projektor – 31%
- lemezjátszó – 8,6%
- wifi – 68,6%

Az adatok alapján látható, hogy a könyvtáros munkáját segítő számítógép szinte minden helyen rendelkezésre áll (kérdés persze a korszerűsége), sőt néhányan még beírták a laptopot is. Ugyanakkor a könyvtárak több mint egyharmadában az olvasók számára nem áll rendelkezésre számítógép. Az eszközök sorába elvéve bekerült még néhány eszköz pl. a televízió (véltetően ezek sem a legkorszerűbb típusok), digitális tábla stb.

A wifi esetében érdemes még kiemelni, hogy a válaszadó könyvtárak mintegy 30%-ban nem található meg. Ez persze nem jelenti azt, hogy nincs internet csatlakozás, hiszen az NIIF Program részeként a Sulinet keretében megvalósult az iskolák csatlakoztatása, de a wifi hálózat fejlesztéséről is szó esett az elmúlt évben.

Mindezeket tekintve talán itt érdemes beszélni a könyvtárak látogatottságáról, hiszen ez összefügg a felszereltséggel és az igénybe vehető szolgáltatásokkal is. A többség (39%) átlagosnak értékelte az olvasói forgalmat, míg 37% a nagyon jó vagy az inkább jó minősítést választotta. Szomorú tény, hogy a válaszadók 23%-a jelölte meg az inkább gyenge és a nagyon gyenge jelzőket.

Fontos része az iskolai könyvtár működésének az intézmény szervezetébe történő integrálódás, amely elég jó eredményt mutat, az intézmények 80%-ának létezik olyan Szervezeti és Működési Szabályzata, amely meghatározza az iskolai könyvtár működési rendjét. Másrészt viszont közel ugyanennyi (73%) az aránya azoknak az intézményeknek, amelyek nem rendelkeznek olyan stratégiai tervvel, ami tartalmazza az iskolai könyvtár működésének fejlesztését.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a felmérés nagyon változatos képet mutat. Láthatunk benne kiugróan jó eredményeket, de a másik véglet is megjelenik, ami láttatja velünk, hogy van még mit tenni az iskolai könyvtárak háza táján.

A felmérés eredményeinek részletesebb értékelése még folyamatban van, az elkövetkező hónapokban pedig megtörténik a bevezetőben említett második szakasz lebonyolítása is.

Irodalomjegyzék

- Czeplédi László (2018). A digitális pedagógia könyvtárpedagógiai kérdései. In Karlovitz János Tibor (szerk.), *Elmélet és gyakorlat a neveléstudományok és szakmódszertanok köréből* (pp. 31-33). Komárno: International Research Institute.
- Dán Krisztina (2004). *Az iskolai könyvtárak fejlesztési stratégiája*. Letöltés <http://ofi.hu/tudastar/konyvtarhasznalat/iskolai-konyvtarak> [2018.12.21].
- Dömsödy Andrea (2017). Iskolai könyvtárak Magyarországon: Amit a jog és a statisztika mutat. *Modern Iskola*, (11). Letöltés <https://moderniskola.hu/2017/11/iskolai-konyvtarak-magyarorszagon-amit-jog-es-statisztika-mutat/> [2019.01.12].
- Fuchs, Walter R. (1971). *Az új tanulási módszerek*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Nemzeti Alaptanterv (2012). Letöltés <http://ofi.hu/nemzeti-alaptanterv> [2018.12.20].
- A Nemzeti Alaptanterv tervezete (2018). Letöltés https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2018/08/a-nemzeti-alaptanterv-tervezete_2018.08.31.pdf [2018.12.22].